

Filozofija politike Johna Lockeja u »Drugoj raspravi o vladi«

Petar Jakopec*
petar.jakopec@gmail.com

UDK: 32:1 Locke, J.
Pregledni rad / Review
Primljeno: 15. rujna 2013.
Prihvaćeno: 24. listopada 2013.

U članku se istražuje i nastoji prikazati filozofsko-politička misao Johna Lockeja koji je svoje ideje o idealnom političkom društvu predstavio u poznatom djelu »Two treatises of government« (»Dvije rasprave o vladi«). Fokus ovog rada usmjeren je na Lockeovu »Drugu raspravu o vladi«, u kojoj Locke zagovara slobodno društvo i vladavinu naroda, dakle, razlikuje demokratsku vladavinu od monarhijske ili tiranijske vladavine. On opravdava vladavinu naroda od protivnika te ideje i zagovara pravo na slobodno vlasništvo, ali i slobodu osobnog ostvarenja. Cilj je ovoga rada upravo pronaći i obilježiti prijelomne točke Lockeove političke filozofije u njegovu filozofskom djelu »Druga raspravi o vladi«, te ukazati na aktualnost i važnost njegovih ideja.

Ključne riječi: John Locke, Druga rasprava o vladi, filozofija politike, društvo, država, pojedinac, privatno vlasništvo.

Uvod

U radu se promišlja shvaćanje filozofije politike Johna Lockeja iz njegova djela »Druga rasprava o vladi«. Locke je u tom djelu ponudio objašnjenje nastanka države, podjele vlasti (na zakonodavnu, izvršnu, sudsku i federativnu vlasti), objašnjenje prirodnog stanja i zakona, privatnog vlasništva i građanskih prava. Locke u svojoj filozofiji politike smatra da pravo vladanja nije zajamčeno nasljedstvom, nego proizlazi iz ugovora, drugim riječima, dogovora ljudi na kojeg će se na pojedinca ili zajednicu prenijeti vlast. Konačan je smisao neke države težiti prema općem dobru i to za sve njezine građane, bez iznimke.

* Petar Jakopec, magistar filozofije (mag. phil.), na stručnom osposobljavanju za rad bez zasnivanja radnog odnosa na Drugoj gimnaziji u Varaždinu.

Prirodno stanje je za Lockeja stanje jednakosti svih ljudi, prema tome, Locke smatra da je čovjek inteligentno, misaono i svjesno biće koje ima mogućnost nadilaženja samoga sebe te je usmjeren činiti dobro svim ljudima. Svaki je čovjek na poseban način originalan te nastoji ostvariti sebe samoga u najboljem mogućem obliku, a to će mu biti jednostavnije ako posjeduje vlastitu imovinu. Osim toga, u radu se može otkriti na koji način Locke promatra čovjeka i društvo, te kako uopće započinje proces udruživanja i zasnivanja države (kao zajednice ljudi), odnosno obavljanje utvrđenih državnih funkcija. John Locke, filozof britanskoga empirizma, u svojoj je političkoj filozofiji usredotočen na pojedinca kao subjekta te ključnog čimbenika u kreiranju stabilne i zdrave državne zajednice.

1. Lockeovo tumačenje čovjeka

John Locke se u svom filozofskom djelovanju ponajviše posvetio teoriji spoznaje (i zbog toga je zaslužio laskavu titulu oca teorije spoznaje), ali i čovjeku s filozofsko-političkog gledišta. Kao rezultat bavljenja teorijom spoznaje jest njegovo značajno i veliko djelo: »Ogled o ljudskom razumu«. U tom djelu je Locke definirao osobu kao misaono

»inteligentno biće koje ima razbor i refleksiju, te može osvijestiti sebe kao sebe, kao istovjetnu stvar u različitim vremenima i na različitim mjestima, a koje to čini jedino pomoću te svjesnosti koja je pak neodvojiva od mišljenja te je, čini mi se, za njega od suštinske važnosti, budući da nikome nije moguće opažati bez opažanja da on opaža«.¹

Lockeova definicija čovjeka kao inteligentnog i razumnog bića može se protumačiti da je čovjek misaono biće koje je u različitim vremenima i na različitim mjestima sposobno prilagoditi se vladavini zakona. Ukoliko čovjek nastoji živjeti razumno i želi sačuvati vlastitu unutarnju smirenost te ostati dosljedan samome sebi, valja mu djelovati u skladu s prirodnim zakonom. Locke smatra da ljudi imaju

»znanje o svojem vlastitom postojanju na osnovu intuicije, o postojanju Boga na osnovu dokaza, a o drugim stvarima na osnovu osjetilnosti«.²

Vlastitu egzistenciju čovjek jasno i izvjesno opaža, pa je nije potrebno dodatno dokazivati. Ništa nije očitije od našeg vlastitog postojanja (npr. ja mislim, ja zaključujem...). Ako se u čovjeku pobudi neka sumnja, dokaz je da ima uvid u svoju egzistenciju i da isključivo samo on sumnja.

Čovjek je i inteligentno i transcendentno biće, te je svjestan da je na svijetu zbog drugih ljudi odnosno da je svoj bitak zadobio od transcencije. Nevidljivi se Božji utjecaji jasno shvaćaju od stvaranja svijeta, budući da se shvaćaju

¹ John LOCKE, *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1, Zagreb, Breza, 2007, II, XXVII, § 9.

² John LOCKE, *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 2, Zagreb, Breza, 2007, IV, IX, § 2.

uz pomoć stvorenih stvari, pa se tako spoznaje njegova neograničena moć i božanskost.³ Stoga slijedi da je čovjekov vlastiti bitak očevidan dokaz o postojanju transcendentnosti. Prema tome:

»Što god bilo to prvotno vječno biće, ono nužno mora sadržavati i zbiljski u sebi imati barem sva savršenstva koja su poslije toga mogla postojati, i ono ničem drugom nikada ne može dati bilo kakvo savršenstvo koje samo nema, ili zbiljski u sebi ili barem u nekoj većoj mjeri: iz toga nužno slijedi da prvotno vječno biće ne može biti materija.«⁴

Takvo biće stoga mora biti misaono biće jer ne misaona materija ne može proizvesti misaono biće. Beskonačno biće stoga nije neka materijalna čestica, već je vječno i duhovno biće. Za Lockea je čovjek individualna supstancija koja uvijek zadržava svoju jednakost bez obzira na uvjete koji bi je mogli zadesiti. Čovjek je stoga duhovno biće koje, i kad promijeni nekakvo duhovno stanje, i dalje jest jednaka osoba. Svaki čovjek posjeduje slobodu i kao slobodno biće opredjeljuje se za razne odluke u životu. Ljudima je prema prirodnom zakonu omogućeno nesmetano djelovanje u svemu što zahtijeva njihova narav. Prema tome, čovjek u tom prirodnom stanju posjeduje temeljna ljudska prava kao što su pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo. Da bi se jednostavnije očuvalo društvo na okupu čovjek sklapa poznanstva s drugim pojedincima i na koncu uspijeva uspostaviti vladu kojoj je osnovni zadatak sačuvati ljudska prava. Sam prirodni zakon polazi od uma i slobode koja je čovjeku darovana, a radi ostvarenja najvećeg dobra (*summum bonum*). Krajnji smisao slobode bio bi omogućiti pojedincu da djeluje prema svojem shvaćanju što je za njega dobro, a što je pak poželjno i korisno. Kako i sam Locke uviđa:

»Prirodno stanje ima prirodni zakon da upravlja njime, koji obvezuje svakoga; a um, koji predstavlja taj zakon, poučava sve ljude, koji ga pitaju za savjet, kako su svi jednaki i nezavisni i da nitko ne treba nanositi zlo drugom čovjeku, njegovom zdravlju, slobodi ili posjedu.«⁵

Ukoliko nam netko želi ugroziti prirodno stanje, to jest nametati nam svoju volju, imamo se pravo od njega obraniti. Svatko ima vlast nad sobom te zbog slobode koju posjeduje može graditi svoju osobnost. Stoga,

»prirodno pravo kod Lockea označuje uvjete koji su nam potrebni da bismo se zaštitili i očuvali živote uz vladavinu prirodnih zakona što nam ih je dao Bog. Po tim zakonima imamo pravo na slobodu i stjecanje imovine, u što se nitko ne smije upletati, no budući da ostajemo Božje vlasništvo, ne smijemo potpuno i nepovratno otuđiti svoju slobodu, primjerice ugovorom o ropstvu, kao što ne smijemo otuđiti ni svoje živote samoubojstvom.«⁶

³ Usp. John LOCKE, *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 2, IV, X, § 7.

⁴ *Isto*, IV, X, § 10.

⁵ John LOCKE, *Two Treatises of Government*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, knj. II, § 6.

⁶ John GRAY, *Liberalizam*, Zagreb, Politička kultura, 1999, 28.

1.1. Prirodni zakon u Lockeovoj političkoj filozofiji

Locke provodi svojevrstni misaoni eksperiment i promišlja čovjeka kao slobodno biće koje naprosto ima pravo na samoodređenje. Prema prirodnom zakonu mi djelujemo umom, ako netko krši prirodni zakon i nanosi drugome štetu, tada utječe na slobodu druge osobe. Kao što Locke kaže:

»Svaki prekršaj koji može biti učinjen u prirodnom stanju, može također u prirodnom stanju biti i kažnjen onako kako se u državi i kažnjava...«⁷

U prirodi postoji zakon koji je shvatljiv svakom racionalnom stvorenju, a to je zakon slobode. Naime, Locke smatra, kad bi se čovjek želio odvojiti od prirodnog stanja, na primjer plemena, morao bi tada slobodno ući u političko društvo. Politička vlast je odnos između nadređenih i podređenih. Stoga je

»Bog nedvosmisleno ustanovio vladu da bi ograničio pristranost i nasilje ljudi.«⁸

Zbog toga je najbolje za ljude da sklope međusobni ugovor, to jest međunarodni ugovor, i da stupe u zajednicu te tako stvore političko tijelo. Naime, svi se ljudi nalaze u stanju prirodne slobode, a to znači da imaju pravo na slobodno određivanje vlastitih interesa i djelovanja. Stoga je i stanje jednakosti stanje u kojem je sva vlast i jurisdikcija jednako podijeljena. Ipak, u stanju slobode nije zastupljena samovolja i zbog toga se nitko nema pravo nezakonito i nedopušteno miješati u tuđi život. Prema Lockeju,

»pravo prirodno stanje je kada ljudi u skladu sa svojim umom žive zajedno bez nekog zajedničkog poglavara na zemlji koji ima vlast suditi im.«⁹

Prirodnim stanjem upravlja prirodni zakon, a to je um koji dakako posjeduje svaki čovjek i koji kategorično nalaže da se čini dobro, a izbjegava zlo. Prirodno je stanje za Lockeja stanje u kojemu su ljudi raspoloženi i dobronamjerni, te pri tome poštuju svojstva prirodnog zakona. Locke je smatrao da prirodni zakon svakako obvezuje savjest pojedinca, neovisno o državi u kojoj čovjek prebiva te takvom državnom zakonodavnom tijelu. Konačno, za Lockeja je prirodni zakon značio

»općeobavezan moralni zakon koji proglašava ljudski razum razmišljajući o Bogu i o osnovnoj jednakosti svih ljudi kao razumnih bića.«¹⁰

U prirodnom stanju ljudi su slobodni u upravljanju samima sobom, svojom imovinom i vlasništvom. Po prirodi nijedan čovjek nije nadređeniji nekom drugom čovjeku već su svi jednaki. U

⁷ Locke, *Two Treatises...*, II, § 12.

⁸ *Isto*, § 13.

⁹ Frederik KOPLSTON (Frederick Copleston), *Moderna filozofija: britanski filozofi*, sv. 5, Beograd, BIGZ, 2001, 155.

¹⁰ Koplston, *nav. dj.*, 156.

»osloncu na prirodno-pravna učenja, Locke formalno izvodi političku jednakost ljudi iz njihove jednake potčinjenosti Bogu«. ¹¹

Slobodan se postaje ostvarenjem samoga sebe i vlastitih sposobnosti, to jest svojom vlastitom voljom koja je usmjerena na dobro, a ne nametanjem tuđe volje. Zbog toga nitko ne može vlastiti život podati drugome, jer niti jedan čovjek nije apsolutan vlasnik svojega života. U tom smislu

»čovjek po svom slobodnom djelovanju bira, posežući na obzoru vrjednota za jednima isključujući druge, odlučujući na taj način što od sebe želi učiniti, kakav čovjek želi biti«. ¹²

1.2. Važnost rada za stjecanje imovine i privatnog vlasništva

Bog je dao svijet ljudima na zajedničko dobro, a čovjek se kao inteligentno biće treba koristiti tim svjetovnim dobrima radi uređenja vlastitog života. Stoga su sva dobra i blaga na zemlji dani radi održavanja suživota i općeg blagostanja među ljudima. Priroda i životinje zajednička su »imovina« svakog čovjeka; međutim, obavljanje nekog posla, budući da je vlastiti rad, pripada jedino onome čijih je ruku djelo. Ako čovjek uzme nešto iz stanja koje je pružila i ostavila mu priroda i tome doda svoj rad, tada je pridodao to nešto što postaje njegovo vlasništvo. Budući da je vlastitim radom iz zajedničkog stanja u koje ga je stavila priroda proširio svoje vlasništvo, on se na osnovu toga rada odjeljuje od drugih ljudi. ¹³ Jednom pribavljen posjed postaje trajno vlasništvo onoga tko na njemu radi; radom čovjek postaje vlasnikom pribavljene imovine. Locke pravo na vlasništvo izvodi iz prava na samoodržanje. Važno je izdvojiti da Locke riječ imovina tumači u širem smislu, odnosno ona znači udruživanje ljudi radi uzajamnog očuvanja vlastitih života, slobode i dobara. ¹⁴

Čovjek je dužan u svijetu ostvariti i čuvati red, dužan je izgraditi svijet za zajedničko dobro svih ljudi tako da život bude što udobniji i kvalitetniji. Prema tome,

»obveze prirodnog zakona očituju se na dva načina. Svaki čovjek ima obvezu očuvati sebe i svaki čovjek ima obvezu očuvati svoje ljude.« ¹⁵

Svaka je osoba stvorena da bi ostavila i svoj trag na svijetu, a to se dakako najbolje očituje u radu. Locke svoje mišljenje potkrjepljuje na primjeru američkih Indijanaca, ovim riječima:

¹¹ Raul RAUNIĆ, *Pretpostavke liberalnog razumijevanja čovjeka*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 2005, 13.

¹² Anto PAVLOVIĆ, Dalibor RENIĆ, *Metafizika slobode kao temelj etike, Obnovljeni život*, 67 (2012) 2, 161.

¹³ Usp. Locke, *Two treatises...*, II, § 27.

¹⁴ Usp. Koplston, *nav. dj.*, 159.

¹⁵ Leo STRAUSS, Joseph CROUSEY (ur.), *Povijest političke filozofije*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006, 341.

»Stoga zakon uma predaje jelena u ruke onog Indijanca koji ga je ubio; zbog toga je to dobro onoga tko je uložio svoj rad u njega, iako je prije toga to bilo zajedničko pravo svakoga.«¹⁶

Jednako tako Locke tvrdi:

»Bog ništa nije stvorio da čovjek pokvari ili uništi.«¹⁷

Prema tome, čovjek mora sudjelovati u izgradnji i njegovanju svih bića, jer stvari kojima je čovjek okružen stvorene su na sveopću ljudsku dobrobit; osoba se treba uzajamno odnositi prema prirodi kao zajedničkom dobru. Naime, Locke opravdava pravo stjecanja privatnog vlasništva jer je ono ipak nužno za kulturni život, ali on to

»ne čini radi sama vlasništva, već da se postignu uvjeti veće produktivnosti potrebne da bi se zadovoljile dužnosti svake osobe koja se brine o zaštiti humanosti u cjelini.«¹⁸

Ono što je čovjek svojim radom prikupljao i na kraju zaslužio, čini njegovu imovinu na koju ima potpuno pravo. Prema tome, pravi

»čovjekov imetak jest zapravo rad (*labour*) njegova tijela i djelo (*work*) njegovih ruku. Kod rada se naglašavaju napor i teret, ali on se isplaćuje time što donosi djela; njime se svijet stavlja u njegove ruke. Tu se spajaju tijelo i duh, napor i posjedovanje.«¹⁹

Naime, koliko se čovjek predaje u neki posao ili rad, tolik će biti i njegov rezultat, ali i pravo na posjedovanje te imovine. Međutim, čovjek se u radu umara, a naposljetku on je ograničeno biće i, prema tome,

»Locke misli da čovjeku ne priliči proizvoditi više nego što može potrošiti.«²⁰

Propadanje zarade od nekog rada označuje se kao nemar i prema tome se

»prekoračenje granica pravnog vlasništva ne iskazuje u veličini njegovog posjeda, već u beskorisnom propadanju nekih stvari u tom posjedu.«²¹

Zbog toga se počeo koristiti novac kao trajno i nepropadljivo dobro u zamjenu za korisna, ali nestalna dobra. Međutim, rad

»koji stvara propadljiva dobra i koji je obilježen nepostojanošću, nagoni čovjeka u novo iskustvo, naime u to da ima neki postojani predmet koji ne propada, a koji se neposredno može koristiti u razmjeni za sve druge predmete.«²²

¹⁶ Locke, *Two treatises...*, II, § 30.

¹⁷ *Isto*, § 31.

¹⁸ Peter P. CVEK, John Locke, socijalna zaštita i Ustav SAD, *Filozofska istraživanja*, 11 (1991) 1, 159.

¹⁹ Ivan MACAN, *Socijalna etika i druge studije*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2002, 57.

²⁰ Macan, *Socijalna etika...*, 58.

²¹ Locke, *Two treatises...*, II, § 46.

²² Arno BARUZZI, *Uvod u političku filozofiju novog vijeka*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna nakna-

Iz toga proizlazi teorijsko tumačenje da je proizvodno društvo ujedno i razmjensko, trgovinsko društvo. Pomoću novca tijelo dolazi do nekog predmeta, a konačno se na taj način i manifestira u svijetu, stoga se novac može smatrati utjelovljenom požudom.

1.3. Obiteljska zajednica kao nukleus društva

Smisao je zakona omogućavanje slobode u državi, štoviše zakoni trebaju štiti pojedinca od uzurpatora. Sloboda je, za Locke, u nekom društvu, činiti kako

»volja raspoláže i upravlja osobnošću, djelatnostima, posjedima te cjelokupnim vlasništvom u okviru ovlasti onih zakona kojima je pojedinac podvrgnut i da u tome ne bude potčinjen arbitrarnoj volji drugoga, već da slobodno slijedi svoju vlastitu.«²³

Iz toga proizlazi i vlast roditelja nad djecom, da vode brigu o potomstvu, odnosno da odgoje i školuju dijete. Državni zakon određuje kada dijete postaje umno zrelo i sposobno, odnosno punoljetno, a do tada je ono pod zaštitom obitelji, staratelja ili državne ustanove. Budući da se čovjek rađa kao slobodno biće (posjeduje um i razum), tek nakon određenih godina dobiva pravo slobodnog odlučivanja, ukoliko je mentalno zdrava osoba. Engleski neoskolastik i isusovac Frederick Copleston primjećuje da Locke ističe

»da je svaki čovjek rođen s dvostrukim pravom: prvo, pravom na slobodu svoje osobnosti... drugo, pravom da naslijedi sa svojom braćom dobra svog oca. Obitelj je prirodno društvo i očevi imaju dužnost zbrinjavati svoju djecu.«²⁴

U svitanju čovječanstva prvo je društvo bilo društvo između muškarca i žene, koje je kasnije postalo društvo roditelja i djece, a nakon toga postalo je društvo gospodara i sluga, koje se naposljetku formiralo u političko društvo. Bračna zajednica je zbog toga dobrovoljan ugovor između muškarca i žene (ili obrnuto), a primarni je cilj produljenje potomstva. U tu kategoriju dolazi odgoj i obrazovanje djece od strane roditelja dokle god je to djeci potrebno. Nakon navršenja punoljetnosti, dijete je i dalje dužno poštivati svoje roditelje te im iskazivati zahvalnost. Ipak,

»zdrava obitelj je neka vrsta prijateljske zajednice, a ne samo čisto ugovorno društvo utemeljeno na recipročnosti prava.«²⁵

Rodbina je, tvrdi Copleston,

»primarni oblik ljudskog društva, prirodna je za čovjeka, a građansko ili političko društvo jest prirodno po tome što zadovoljava ljudske potrebe.«²⁶

da, 1994, 91.

²³ Locke, *Two treatises...*, II, § 57.

²⁴ Koplston, *nav. dj.*, 158.

²⁵ Paul W. McNELLIS, »Opće dobro«. Politički pojam na putu izumiranja?, *Communio*, 94 (1998) 57.

²⁶ Koplston, *nav. dj.*, 158.

2. Uređenje državne zajednice

Kada se čovjek nalazi u društvu on tada ima veću moć donošenja zakona, pa se onda u zajednici dogovara kojem će predstavniku dati ovlasti da ga zastupa i u njegovo ime donosi zakone. Tri su vrste državnih uređenja u kojima se zakoni ipak na različite načine izglasavaju i provode, a to je demokratsko, oligarhijsko i monarhijsko društvo, smatra Locke. Prema tome država je *de facto* ono što su

»Latini označavali riječju 'civitas', kojoj u engleskom jeziku najbolje odgovara riječ 'commonwealth', jer najtočnije izražava ljudsko društvo, što nije slučaj s riječju 'community' (zajednica) niti 'city' (grad), jer u jednoj vladavini može biti više podređenih zajednica...«²⁷

Ona označava nešto najpotrebnije i najosnovnije da bi društvo opstalo. Potrebna su tri uvjeta da bi politička vladavina bila legitimna, a to su:

»legitimnost njezina nastanka, legitimnost sredstava koja rabi za svoje ciljeve i legitimnost svrhe«.²⁸

Najvažnija je uloga vrhovnog autoriteta očuvanje mira, sigurnosti i briga za opće dobro u društvu. Zakonodavna vlast je najuzvišenija u državi i jest kamen temeljac za ostale zakone koji se mogu donositi. Uređenje države u kojoj društvo donosi zakone i bira provoditelje tih zakona naziva se demokracija.

Unutarnje uređenje države napose ovisi o načinu izglasavanja zakona, odnosno o zakonodavnom tijelu. Država stoga ne mora nužno biti demokracija, već treba imati nekoga tko će predstavljati nezavisnu zajednicu. U Lockeovoj filozofiji o porijeklu političkoga društva dolazi do stapanju dvaju elementa: srednjovjekovne misli (koja svoje porijeklo crpi iz grčke filozofije) o »prirodnom« karakteru političkog društva i racionalističke filozofije u pokušaju da se pronađe opravdanje za ograničenje slobode u uređenom i utemeljenom društvu i to pod pretpostavkom da je ipak postojalo prirodno stanje u kojem se mogla nesmetano uživati neograničena sloboda.

Stvaranjem državne zajednice polazni i pozitivni zakon u državi jest utemeljenje zakonodavnog tijela koje će se brinuti za opće dobro čitavog naroda. Zakonodavna vlast stoga postaje najviša vlast države, bilo da takvo tijelo čini pojedinac ili zajednica. Stoga zakonodavno tijelo treba djelovati pravedno i to na temelju izglasanih te naposljetku prihvaćenih zakona. Ljudi se odriču svoje prirodne vlasti i predaju je političkom društvu u koje ulaze i tada je sva vlast u rukama zakonodavnog tijela. S obzirom na bilo kakav oblik države

»vlada treba vladati na osnovi obznanjenih i prihvaćenih zakona, a ne na osnovi improviziranih zapovijedi i nejasnih odluka«.²⁹

²⁷ Vanda BOŽIČEVIĆ, *Hrestomatija filozofije*, sv. 4: *Filozofija britanskog empirizma*, Zagreb, Školska knjiga, 1996, 256.

²⁸ Raunić, *Filozofija politike...*, 117.

²⁹ Locke, *Two treatises...*, II, § 137.

Vrhovna vlast također nema pravo na oduzimanje vlasništva od nekog čovjeka bez njegova odobranja. Locke na odnos između građanina i vlade

»gleda više kao na odnos starateljstva (*trusteeship*) nego kao na odnos zasnovan na sporazumu. Narod postavlja vladu i povjerava (*entrust*) joj neki zadatak; vlada je onda obvezna ispuniti ono što joj je povjereno (*to fulfil trust*).«³⁰

Ipak, da bi vlada opstala, ona treba i neke prihode (ili dio vlasništva) od naroda koji je pod njezinim okriljem.

2.1. Nužnost i potreba zakona u državi radi općeg mira

Glavna svrha stupanja u društvo jest uživanje vlasništva u miru i sigurnosti, a ključni instrument da se to postigne jesu zakoni koji su ustanovljeni u tom društvu. Pozitivan zakon temeljni je zakon u svim državama; njime se uspostavlja zakonodavna vlast koja se brine za očuvanje društva i svake osobe unutar njega u skladu s općim dobrom. Locke zakonodavno tijelo naziva:

»Sveto i nepromjenjivo u rukama onih kojima ga je zajednica povjerila, pa stoga nikakav proglas, bez obzira na to tko ga donio i u kojem obliku bio zamišljen ili kojom moći bio podržan, ne može imati snagu ni obveznost zakona ukoliko ga nije odobrilo zakonodavno tijelo koje je javnost izabrala i imenovala.«³¹

Obveze prirodnog zakona i dalje vrijede unutar društva, a ljudskim su zakonima dodane kazne da bi se potkrijepilo njihovo izvršenje. Pravila koja se donose za postupke drugih ljudi moraju se prilagoditi zakonu prirode, zapravo volji Božjoj i očuvanju čovječanstva.³² Zakonodavno tijelo koje je vrhovni autoritet mora odlučivati o pravdi na osnovu javno proglašanih zakona i imenovanih sudaca. Stoga je zakon primordijalni autoritet od kojega polaze sva zbivanja i previranja u društvu. Prema Lockeu, dva su zakona: zakon Božji i zakon prirode,

»stoga ljudski zakoni moraju biti načinjeni u skladu s općim zakonom prirode tako da ne proturječe nijednom pozitivnom zakonu Svetog pisma, jer su inače loše napravljeni.«³³

Svaka država treba vladati prema objavljenim i prihvaćenim zakonima, a ne po apsolutnoj proizvoljnoj volji. Čovječanstvo bi dospjelo u puno gori položaj nego što je samo prirodno stanje

»kad bi jednog ili nekolicinu ljudi naoružalo udruženom moći mnoštva, pa da ih oni tada, prema raspoloženju, prisiljavaju da se pokoravaju neumjerenim i

³⁰ Koplston, *nav. dj.*, 164.

³¹ Božičević, *nav. dj.*, 257.

³² Usp. *isto*, 259.

³³ *Isto*, 259.

neograničenim odredbama njihovih iznenadnih misli ili njihove neobuzdane i do tog trena nepoznate volje...«³⁴

Država treba funkcionirati prema ustanovljenim i javno proglašenim zakonima tako da narod može znati što mu je dužnost i biti siguran unutar granica tog državnog teritorija.

2.2. Podjela vlasti u državi

Zakonodavna vlast ima pravo odrediti i odlučiti na koji način će se u državi očuvati red i mir. Da bi država dobro funkcionirala, zakonodavna vlast se predaje raznim osobama koje su međusobno udružene u vladajuću zajednicu. Oni donose zakone kojima se moraju svi podvrgavati, pa i sami donositelji tog zakona, poradi općeg dobra. Uz zakonodavnu vlast postoji i izvršna vlast koja nadgledava vršenje zakona i njihovu uspješnost. Locke također ne zaobilazi ni federativnu vlast koja je za njega nužna zbog nagodbi i sporazuma s ostalim zajednicama izvan države te očuvanja dobrih susjedskih odnosa. Federativna je vlast za razliku od zakonodavne (koja je okrenuta prema svojem narodu) usmjerena postizanju sigurnosti i interesa u inozemstvu. Konačno, izvršna i federativna vlast nisu striktno odvojene već su u uzajamnom odnosu jer im je potrebna snaga društva, a koje ima posljednju riječ u donošenju odluka. Locke je

»prvi u modernoj političkoj povijesti zastupao konstitucionalno načelo podjele vlasti, koje smanjuje rizike zlouporabe političke moći jer ne dopušta da se nitko ne poistovjeti s državnom moći i inicijalno uvodi principe međusobne provjere i ravnoteže dijelova vlasti...«³⁵

Briga i skrb za opće dobro svih ljudi, zahtijeva posebna prava državnih organa, koja se zovu prerogativa. Pojam prerogativa dolazi od latinske riječi *praerogare*, a prevodi se kao povlastice, prednosti ili posebna prava. Izglasavanje zakona može protjecati dugo i sporo pa je ponekad, smatra Locke, dobro upotrijebiti posebna prava (prerogativno djelovanje) da se što prije postigne konsenzus. Stoga izvršna vlast ima pravo na prerogativno djelovanje, ali ne protiv naroda već za opće dobro naroda. Ako se prerogativa počinje koristiti u privsavanju tuđeg prava na vlasništvo, tada ona ne djeluje u skladu sa prvotnom namjerom, a to je briga za opće dobro. Stoga Locke tvrdi da

»prerogativa ne može biti ništa drugo osim dopuštenje naroda vlastitim vladarima da djeluju po slobodnom izboru ondje gdje zakon 'šuti', ponekad i direktno protiv slova zakona radi općeg dobra, kao i prešutno narodno usuglašavanje s time kako je na taj način postupljeno.«³⁶

³⁴ *Isto*, 260-261.

³⁵ Raunić, *Filozofija politike...*, 138-139.

³⁶ Locke, *Two treatises...*, II, § 164.

Jedino ako je vladar razborit i dobronamjieran, prerogativa dobiva potpun i zaokružen smisao te narod vladaru odobrava, ali i opravdava, pravo isključiva djelovanja. Prerogativa je stoga uvijek u rukama izvršne vlasti. Ona

»je potrebna zato što iskustvo pokazuje da zakonske odredbe nisu dovoljne za ovladavanje svim slučajevima nužde koji se naglo pojavljuju. Državnoj vlasti su, prema tome, potrebne punomoći koje prelaze njezine zakonske ovlasti. Locke opravdava te ovlasti u slučaju nužde prirodno-pravnim načelom da se moraju održati svi članovi države.«³⁷

Izvršna vlast izvršava obveze koje joj je postavila zakonodavna vlast. Čelnici izvršne vlasti imaju mogućnost odlučivanja o provedbi zakona. Njihova je temeljna zadaća razborito upravljati državom, brinuti za zajednicu u državi i očuvati stabilnost države. Vladi je u tom slučaju važno očuvanje svih građana te zbog toga ima pravo na pomilovanje pojedinaca. Budući da joj je ključno očuvanje mira, vlada slobodno može posegnuti za stvarima koje ne štete zakonu, ali jesu za opće dobro.

2.3. Narod određuje vladavinu u državi

Narod prerogativu (dakle povlašteno i izvanredno djelovanje vlade) neće primijetiti ako se koristi umjerenom, dapače smatrat će vladu veoma dobrom. Stoga prerogativa mora biti za dobro svih u zajednici, a ne na štetu naroda. Međutim, da bi se prerogativa usmjerila na dobrobit društva potrebno je i nju samu ograničiti. Oni koji su nadređeni i koriste povlastice na vlasti za osobne interese, a ne za dobro zajednice, vladaju nepravdno i nisu dobri vladari. Ljudi su tada sebi odabrali neracionalne i potkupljive vladare koje povlađuju interesnim skupinama. Čovjek kao misaono i slobodno biće ne smije se podrediti štetnoj vladi pa da ona njime manipulira. Konačno, prerogativa je djelovanje s povlaštenim ovlastima za dobrobit države, a bez istaknutih zakona za takvo djelovanje. Ipak, o potezima prerogativne vlasti ne postoje pojedinci (kao arbitri) koji bi procijenili kvalitetu toga pothvata.

Pravilne odluke prerogative ne mogu se arbitrarno prosuditi, zato Locke tvrdi da

»između postojeće izvršne vlasti s takvom prerogativom i zakonodavnim tijelom koje je ovisno o izvršnoj vlasti za njegovo sabiranje, ne može biti suca koji će prosuditi odluku prerogative izvršne vlasti (...) U ovome, kao i u svakom drugom slučaju gdje nema suca na zemlji, narod nema drugog lijeka, osim da se obrati Bogu.«³⁸

³⁷ Hans MAIER, Heinz RAUSCH, Horst DENZER, *Klasici političkog mišljenja*, sv. 2, Zagreb, Golden marketing, 1998, 20.

³⁸ Locke, *Two treatises...*, II, § 168.

Ako se vlada pokaže nesposobnom za upravljanje državom, tada narod, ukoliko većina odluči, ima pravo presuditi je li vlast dobra. Stoga čovjek po prirodnom zakonu ne može predati vlast nekome tko zanemaruje svoje dužnosti; ako se to dogodi, ima pravo pobuniti se protiv tlačitelja. Primarna je zadaća naroda izabrati što bolju vladu koja ga neće potlačivati jer ipak je vladara postavio narod pa stoga ima pravo promijeniti vladu koja je represivna. Sigurnost pojedinca očituje se u njegovom nagonu za samoodržanjem.

»Poriv za samoodržanjem čovjeka vodi iz prirodnog stanja u političko društvo. No, taj isti poriv ga iz još opasnijeg stanja tiranije vodi u rat koji je još gori od rata u prirodnom stanju. Tako je poriv za samoodržanjem poticaj na osnivanje političkog društva i istodobno njegova najveća obrana.«³⁹

Pobuna je suprotstavljanje naroda zakonu i vladi, budući da na vlasti nisu uredno obavljali svoju vladarsku dužnost izazvali su ili potencirali nezadovoljstvo u narodu. Locke je opovrgnuo bilo kakvo neutemeljeno

»pravo na otpor vlasti kada se može pozvati na zakon (...) To pravo na otpor nije političko pravo, već prirodno pravo koje se ne smije iskorištavati sve dok djeluje propisno sastavljena vlada.«⁴⁰

Ako vlada dobro funkcionira i ne teži za privatnim interesima, ona je stabilna, no ako se utvrdi protivno, narod ima pravo na negodovanje. Prema tome,

»svaki pojedinac ili skupina ljudi imaju moralno pravo na otpor kada su njihova prava povrijeđena i kada ne postoji sudac na zemlji, ali je posve izvjesno da kod svake takve povrede ne dolazi do oružanog otpora i revolucije.«⁴¹

Ukoliko se silom pokušava promijeniti ili srušiti zakonodavno tijelo, a sredstvo je – bilo vladaru bilo buntovnicima – oduzeti drugim ljudima život ili slobodu, s utvrđenim razlogom tada dolazi do pobune. Locke tada brani društvena previranja u narodu:

»Ipak, da li su previranja započinjala u buntovnosti i neobuzdanosti naroda i u težnji da se svrgne zakonito izabran vladar ili u drskosti vladara i njegovim nastojanjima da zadobije i vrši arbitrarnu vlast nad svojim narodom.«⁴²

Do pobune i društvenog previranja dolazi zbog težnje vladara da naruši legitimno ustanovljenu državu. Za Lockea su takvi postupci opasni i onaj koji ih čini smatra se neprijateljem naroda. Tko upotrebljava silu bez prava, taj čini u društvu nezakonito postupanje jer je društvo utemeljeno na pozitivnim zakonima, u takvom turbulentnom stanju su dobri odnosi narušeni i žrtva ima

³⁹ Ante VUČKOVIĆ, »Homo politicus« filozofsko utemeljenje politike, *Bogoslovska smotra*, 77 (2007) 2, 328.

⁴⁰ Strauss, Cropsey (ur.), *nav. dj.*, 357.

⁴¹ Raunić, *Filozofija politike...*, 163.

⁴² Locke, *Two treatises...*, II, § 230.

pravo na otpor. Locke smatra da čovjek ima jednako pravo, kao i svako drugo živo biće, obraniti se od nasilnika.⁴³

Ako vlada ne postupa svrhovito nego tlači narod, ona automatski gubi autoritet nad državnom zajednicom te narod ima pravo na pobunu i uspostavu nove vladavine. Kada čovjek stupi u državnu zajednicu, tim je činom sklopio društveni sporazum u kojem narod sam izabire i utemeljuje političko tijelo koje će njime upravljati. Stoga je ključan razlog zbog kojega se ljudi udružuju u državu, očuvanje vlastite imovine i pravo na slobodno i nesmetano djelovanje.

Zaključak

John Locke prirodno stanje opisuje kao stanje mira, slobode i međusobnog pomaganja. U tom su stanju svi ljudi jednaki i imaju potpunu slobodu raspolažanja nad svojom imovinom i vlastitom osobnošću. U prirodnom stanju vlada prirodni zakon koji obvezuje svakog pojedinca da čuva sebe i ne ugrožava druge ljude. Ako ljudi postupaju razborito i racionalno, tada je to vidljiv znak poštivanja prirodnog zakona. Političko društvo, prema Lockeu, nastaje prijelazom iz prirodnog stanja u organiziranu političku zajednicu, a jedan je od glavnih motiva sigurnije očuvanje privatnog vlasništva. Ideja vlasti znači ustanovljenje društva u kojem se čovjek pokorava pravilima toga društva u koje je pristupio, ali mu se pri tome ne ugrožava njegovo slobodno djelovanje i promišljanje. Lockeova politička teorija pretpostavlja ograničenu i uvjetnu vlast predviđajući i dajući pravo narodu na pobunu protiv nepravednog vladara, odnosno njegova nepoštivanja ustanovljenog državnog poretka. Osnovna je značajka države postojanje objektivne i zajedničke vlade koja je sposobna pravedno presuditi i zaštititi svakoga pojedinca od neopravdanih prohtjeva drugih ljudi.

Mnogi Lockeja smatraju začetnikom moderne političke filozofije, a to je posebno izraženo njegovom novinom o podjeli državnog političkog tijela na zakonodavni i izvršni organ te na zasebnu federativnu ovlast. Prerogativa, drugim riječima, vladino opravdano upletanje, postoji da bi vlada mogla djelovati bez postupka savjetovanja s predstavnicima naroda. Takva povlastica izvršnoj vladi označuje vjeru naroda u njezino pozitivno i ispravno djelovanje. Uglavnom je Locke državnu vlast podredio narodu kao prvom i osnovnom subjektu koji odlučuje kakav će biti tip državnog uređenja.

⁴³ Usp. *isto*, § 232.

Petar Jakopec

Political philosophy of John Locke in »The second Treatise of Government«

Summary

This article explores and seeks to deepen the philosophical and political thought of John Locke. J. Locke's ideas about the ideal political society are presented in his famous book »Two Treatises of Government«. The focus of this work has focused on Locke's »The second Treatise of Government« in which Locke distinguishes a free society, as a government by the people (democracy) as opposed to monarchical and tyrannical reign. He justifies the rule of people of the opponents of this kind idea, and supports the right to freedom of property, and also a freedom of personal realization. The objective of this study is precisely find the breakpoints of Locke's political philosophy in his philosophical work »Second treatises of government« and to point out the relevance and importance of his ideas.

Keywords: John Locke, The second Treatise of Government, political philosophy, society, government, individual, private property.

(na engl. prev. Petar Jakopec)